

Μαρτυρία Εξωχριστιανικών.

Παν. Ν. Τρεμπέλα, Ιησούς από τη Ναζαρέτ, έκδοση Β' επαυξημένη, Αθήνα
1940,σελ 19-30.

Η σπάνις των μαρτυριών τούτων. Αληθώς αύται είνε ευάριθμοι και μεμετρημένοι. Μολονότι δε τα ουσιώδη στοιχεία του βίου του Ιησού και των άρχων της Εκκλησίας Αυτού εκπηδώσιν εις χαρακτήρας αρκούντως ευκρίνεις από των μαρτυριών τούτων, εν τούτοις η σπάνις αυτών είνε εξόχως αισθητή. Οσονδήποτε όμως αξιοπερίεργος και αν φαίνεται εκ πρώτης όψεως η σιγή αυτή των μη χριστιανικών συγγραφέων περί του Ιησού, εν τούτοις προσεκτικωτέρα των πραγμάτων εξέτασις παρουσιάζει την σιγήν ταύτην όλως φυσικήν, το αληθώς δε περίεργον εν προκειμένω τυγχάνει ουχί το ευάριθμον των μαρτυριών τούτων αλλά το πώς οι σύγχρονοι μη χριστιανοί συγγραφείς έκριναν το έργον του Ιησού άξιον μνείας τινός, έστω και περιωρισμένης. Ιδού δε διατί.

Πρωτίστως δεν πρέπει να λησμονήται, ότι αι θρησκευτικάί εν γένει υποθέσεις ήκιστα προεκάλουν το ενδιαφέρον των φιλοσόφων και της λογίας εν γένει τάξεως της εποχής εκείνης, καθ' ην ενεφανίσθη ο Χριστιανισμός. Οι διανοούμενοι τότε εθεώρον κατά τον Γίββωνα (1) πάσας

τας θρησκείας ως εξ ίσου ψευδείς· και ενδέχεται μεν εξωτερικώς να συμμορφούνται προς τας αξιώσεις των, εσωτερικώς όμως δεν είχαν απλώς κλονισθή, αλλ' ηπίστουν εξ ολοκλήρου προς αυτάς. Εντεύθεν η προσοχή των αρχαίων ιστορικών, ως παρατηρεί ο Hettinger (2), προσεيلκύετο κυρίως υπό των πολιτικών γεγονότων, ετάσσοντο δ' υπ' αυτών εις δευτερεύουσιν όλως μοίραν τα φαινόμενα της Ιστορίας του Πολιτισμού.

Αλλ' εάν πάσα θρησκεία εκίνει την αδιαφορίαν των συγγραφέων εκείνων, η θρησκεία των Ιουδαίων προκάλει πλέον τι, την αποστροφήν και την περιφρόνησιν αυτών. Διότι δια τους πλείστους των ανθρώπων του καιρού εκείνου ο μεν Θεός των Ιουδαίων ήτο ον τι παράδοξον, ακατανόητον και όλως ξένον, οι δε Ιουδαίοι απετελούν λαόν μισητόν, κινούντα μεταξύ των εθνικών την περιφρόνησιν και την έχθραν. Κατά φυσικήν συνέπειαν λοιπόν και η χριστιανική θρησκεία, η εν τοις κόλποις του Ιουδαϊσμού γεννηθείσα και ως αίρεσις τις κατ' αρχάς εκληφθείσα, δεν ήτο δυνατόν να προκαλέση την προσοχήν και το ενδιαφέρον των εθνικών συγγραφέων. Τοσούτω δε μάλλον, όσω αιρέσεις Ιουδαϊκοί κατά την εποχήν της εμφανίσεως του Χριστιανισμού είχαν αναπτυχθή πλεί-σται, αιτίνας δια των φατριαστικών ερίδων, δια των παραδόξων μορφών των, δια των αποκρουστικών συνηθειών των και τελετών των καθίσταντο ανίκανοι να διεγείρωσι σοβαρώς το ενδιαφέρον παντός ειδωλολάτρου παρατηρητού. (3)

Άλλως τε καθ' εαυτήν η υπόθεσις του χριστιανικού κηρύγματος ενώριτατα, ως μαρτυρεί ο θείος Παύλος, απέβη «Ιουδαίοις μεν σκάνδαλον, Έλλησι δε μωρία». Δια τους εθνικούς συγγραφείς κατά τα πρώτα έτη, όταν ο Χριστιανισμός δεν είχε ακόμη εμφανισθή ως κίνησις ήτο απλούστατα νεαρός τις Ιουδαίος, φονευθείς υπό των συμπολιτών αυτού, ως τόσοι άλλοι Ιουδαίοι, ευγενείς και ευπατρίδαι, όσοι κατά χιλιάδες εσφάγησαν υπό του Ηρώδου και των διαδεξαμένων αυτόν Ρωμαίων επάρχων (4). Σιγώσιν ούτοι περί του Θεουδά, περί Ιούδα του Γαυλωνίτου, περί του Ματθίου Μαργαλώθ, οι οποίοι, σύγχρονοι σχεδόν του Ιησού, διεξεδίκησαν την δόξαν του Μεσσίου και στραφέντες κατά της Ρωμαϊκής εξουσίας συνετρίβησαν υπ' αυτής. Η σιγή δε αυτή των εθνικών συγγραφέων περί των ψευδομεσσιών τούτων δεν εκλήπτει ημάς, ουδέ κινεί την απόριαν ημών. Αλλά διατί τότε απορούμεν, εάν οι αυτοί συγγραφείς δεν επέ-δειξαν ουδέν ενδιαφέρον και περί Ιησού; Μήπως και ο Ιησούς δεν θα εξαλαμβάνετο εν τη αρχή υπό των μακράν του Ιουδαϊσμού ισταμένων εθνικών συγγραφέων ως στασιαστής ή θερμοκέφαλος τις και παραδο-

ξολόγος, όστις εις διάστασιν οξειάν προς τους ομοεθνείς του περιέλθων εσταυρώθη υπό τούτων και συνετρίβη υπό της Ρωμαϊκής εξουσίας;

Βεβαίως ημείς σήμερα, εξ υστέρων κρίνοντες εν εποχή καθ' ην εσημειώθησαν ήδη εν τω βίω της ανθρωπότητος αι κολοσσιαίαι συνέπειαι του Χριστιανισμού, διατελούμεν υπό το κράτος της ισχυράς εντυπώσεως, την οποίαν προκαλεί εις το πνεύμα ημών η τεράστια αύτη μεταβολή. Και οιονεί φανταζόμεθα, ότι ο κολοσσός αυτός της δυνάμεως επεφάνη εξ αρχής, οίον βλέπομεν ημείς τούτον, ώσει κατέπεσεν εξ ουρανού αιφνιδίως γαλοπρεπές τούτο όρος, το καταλαβόν την οικουμένη άπασαν, ερρίφθη εις την γην ως λίθος τις, μικρός το κατ' αρχάς, θαυμασίαν αλλ' αφανή εγκλείων δύναμιν. Δεν ενεφανίσθη ο Χριστιανισμός ως βιαίός τινός δυνάμεως ώθησις, ως κεραυνοβόλου τινός ανατροπής σφοδρόν πλήγμα, ώστε να καταστή εις πάντας αισθητή η εμφάνισις αυτού. Μάλλον η αθόρυβως, αλλ' ασφαλώς συντελούμενη ζύμωσις, η ξένη προς τας θορυβώδεις εκρήξεις, η σιγηλώς αφομοιούσα το όλον φύραμα προς την τεθείσαν εν αυτώ ζύμην, δύναται να χρησιμεύση ως εικών ακριβέστατα διαζωγραφούσα την πρώτην του χριστιανισμού εμφάνισιν και εκδήλωσιν. Ποιος λοιπόν θα υπώπτευεν εξ αρχής την τοιαύτην επέκτασιν της νέας θρησκείας και ποίους θα ηδύνατο να προϋπολογίση τας τεράστιας στυνέπειας, τας οποίας θα εσημείωνεν εις την ιστορίαν του κόσμου η εμφάνισις αυτής;

Εις ταύτα θα ηδύνατο να προστεθή, ότιτα τότε μέσα της επικοινωνίας και συγκοινωνίας δεν ήσαν τα μέσα του αιώνως του ατμού και του ηλεκτρισμού και του ραδιοφώνου, αλλ' αι φήμαι ή αι ειδήσεις και αι περί γεγονότων επισυμβάντων πληροφορίαί, απήτουν μήνας ολοκλήρους να μεταδοθώσιν από της μιας επαρχίας εις την άλλην, πολύ δε περισσότερο χρόνον όπως εξελεγχθώσι και διαπιστωθώσιν ιστορικώς (5).

Και ταύτα μεν όσον αφορά εις εκείνους εκ των εθνικών συγγραφέων, οίτινες υπό την άμεσον επιρροήν του ειδωλολατρικού πνεύματος διατελούντες και μη κατορθώσαντες να χειραφετηθώσιν αυτού περιεφρόνησαν εις τέλος την μωρίαν του ευαγγελικού κυρήγματος. Αλλ' αναμφιβόλως υπήρξαν και πλείστοι εκ των διανοούμενων της εποχής εκείνης, οίτινες μετά της εμπρεπούσης προσοχής εξήτασαν τον Χριστιανισμόν και τας περί του ιδρυτού αυτού αφηγήσεις. Οι συγγραφείς ούτοι είτε εκ του Ιουδαϊσμού, είτε εκ του εθνισμού ορμώμενοι, ηχημαλωτίσθησαν από το υπερφυές κάλλος του Ιησού Χριστού και εγένοντο χριστιανοί. Τοιούτοι

δ' υπήρξαν Ιουστίνος ο φιλόσοφος και μάρτυς, ο Κοδράτος, ο Αριστείδης, ο Μιλτιάδης, ο Μελίτων, ο Αθηναγόρας και άλλοι, των οποίων αι περί Χριστού και Χριστιανισμού μαρτυρίαί δύνανται να λογισθώσιν ως μαρτυρίαί εκ του εθνικού ή Ιουδαϊκού κόσμου.

Και αι μαρτυρίαί αύται είνε τοσούτω μάλλον αξιολογώτεραι, όσω παρέχονται και εν Απολογίαις, τας οποίας ούτοι απηύθησαν προς τους αυτοκράτορας και αι οποία προσέλαβον την μορφήν ούτως ειπείν προκλήσεως προς τον εθνικόν κόσμον. Ως ορθώς παρατηρεί ο De la Boullaye (6), οποίον έπρεπε να είνε το θάρρος των συγγραφέων τούτων, οι οποίοι σαρκάζοντες ανοικτιρμόνως τους ασταθείς μύθους του εθνισμού, προέβαλλον τα χριστιανικά γεγονότα, ως λάβοντα χώραν ουχί αφανώς, αλλά δημοσία, χωρίς να φοβώνται δια την εξέλιξιν αυτών υπό το πλήρες φως.

Μετά τας εξηγήσεις ταύτας τας χρησίμους, όπως εξηγηθή η περί του Ιησού σιγή των μη χριστιανών συγγραφέων, ερχόμεθα να εξετάσωμεν μίαν εκάστην εκ των ημάς περιωθειών ευάριθμων μαρτυριών των συγγραφέων τούτων.

α') Αι εκ του Ιουδαϊσμού μαρτυρίαί.

- Πρώτης μνημονεύομεν της μαρτυρίας του Ιωσήπου (7), ήτις αποτελεί και την αρχαιότεραν περί Ιησού μαρτυρίαν των μη χριστιανών συγγραφέων (8). Την μαρτυρίαν ταύτην αποτελεί χωρίον του Ιωσήπου, εν τω οποίω εκφράζεται πλήρως η περί του Ιησού πίστις της πρώτης εν Ιερολύμοις Εκκλησίας. Νομίζει τις, ότι ο παρέχων την μαρτυρίαν ταύτην δεν είναι Ιουδαίος τις εκ των μη πιστευσάντων, αλλά μάλλον χριστιανός τις αναγνώριζων τον Εσταυρωμένον ως Χριστόν και Σωτήρα. Ακριβώς δι' αυτό και κατά τους τελευταίους αιώνας ηγέρθησαν αμφισβητήσεις και αμφιβολίαί περί της γνησιότητας του χωρίου τούτου. Μολονότι το χωρίον εμπεριέχεται εις πάντα τα εις ημάς περιωθέντα χειρόγραφα της Ιουδαϊκής αρχαιολογίας του Ιωσήπου, εν τούτοις υπήρξαν πολλοί, οίτινες ισχυρίσθησαν, ότι τούτο αποτελεί παρεμβολήν νόθον παρεισαχθείσαν υπό χριστιανής χειρός.

Αλλ' ότο μεν το χωρίον παρενεβλήθη ολόκληρον εις το κείμενον του Ιωσήπου υπό χειρός τρίτης, αποτελεί υπόθεσιν μάλλον αστήρικτον. Διότι δεν εξηγείται, πως κατωρθώθη να νοθευθώσι πάντα τα χειρόγραφα και δεν περιεσώθη, έστω και εν, μαρτυρούν την συντελεσθείσαν νοθείαν (9). Έπειτα ο Ιώσηπος μνημονεύει εις άλλα χωρία της Αρχαιολογίας αυτού (XVIII,5,2. XX, 9,1) του θανάτου Ιωάννου και Ιακώβου ομίλων, μνημο-

νεύων δε και Ιησού του λεγόμενου Χριστού, θα εσίγα ολοτελώς και δεν θα επιείτο και ειδικόν λόγον περί του Ιησού.

Αφ' ετέρου όμως προβάλλεται κατά της αυθεντικότητας της μαρτυρίας ταύτης πρώτον μεν, ότι η εν αυτή φράσις «ο Χριστός ούτος η ν» υποδηλοί, ότι ο Ιώσηπος επίστευεν εις την μεσσιανικήν ιδιότητα του Ιησού, τουθ' όπερ αντιλέγεται υπό του Ωριγένους (10), βεβαιούντος ρητώς, ότι ο Ιώσηπος δεν επίστευεν· έπειτα δε ότι ουδείς των χριστιανών μνημονεύει της μαρτυρίας ταύτης, ούτε ο Ιουστίνος, ούτε ο Τερτυλλιανός, ούτε Κλήμης ο Αλεξανδρεύς, ούτε ο Ωριγένης, ενώ η σημασία αυτής ως απολογητικού τεκμηρίου θα ήτο ανυπολόγιστος. Πρώτος μνημονεύει ταύτης ο Ευσέβιος (11). Όσον δ' αφορά εις την παρατήρησιν, ότι αναφέρεται η μαρτυρία εις πάντα τα εις ημάς περισωθέντα χειρόγραφα του Ιωσήπου, θα ηδύνατο ν' αντιταχθή τούτο μεν ότι ουδέν εκ τούτων ανάγεται εις χρόνους πολύ παλαιούς, τούτο δε ότι δεν ευρίσκεται το χωρίον εις την αυτήν θέσιν εις πάντα τα χειρόγραφα ταύτα. Η πολιτική εξ άλλου στάσις, ην έλαβεν ο Ιώσηπος προσδεθείς εις το άρμα της Ρώμης και επιμελώς δια τούτο αποφυγών πάντα υπαινιγμόν, αναφερόμενον εις τας μεσσιανικάς ελπίδας του Ισραήλ, δημιουργούσας εθνικά ιδεώδη παρά τούτω αντιτιθέμεθα προς την κοσμοκρατίαν της Ρώμης, εξηγεί πλήρως και ολοτελή επί του προσώπου του Ιησού χριστού σιγήν του Ιώσηπου (12). Την μεσάζουσιν εν τούτοις γνώμην (13), καθ' ην εις το χωρίον τουτο παρεισήχθησαν έπειτα υπό χριστιανικής χειρός και φρασίδια τίνα, και τούτο πάλιν δια λόγους κυρίως εσωτερικούς δεν δυνάμεθα να θεωρήσωμεν ως όλως απίθανον.

Παραθέτομεν το χωρίον, εγκλείοντες εντός αγκυλών τας φράσεις εκείνας, αίτινες πιθανώς παρεισήχθησαν μεταγενεστέρως.

«Γίννεται δε κατά τούτων τον χρόνον Ιησούς, σοφός ανήρ [ει γε άνδρα αυτόν λέγειν χρη· ην γαρ παραδόξων έργων ποιητής, διδάσκαλος ανθρώπων των ηδονή τ' αλήθη δεχομένων]· και πολλούς μεν Ιουδαίους, πολλούς δε και από του Ελληνικού επηγάγετο. [Ο Χριστός ούτος ην] Και αυτόν, ενδείξει των πρώτων ανδρών παρ' ημίν σταυρώ επιτετιμηκότος Πιλατίου, ουκ επαυσάντου οι το πρώτον αυτόν αγαπήσαντες· [εφάνη γαρ αυτοίς τρίτης έχων ημέραν πάλιν ζων, των θείων προ-φητών ταύτα τε και άλλα μυρία θαυμάσια περί αυτού ειρηκότων] εισέτι τε νυν των Χριστιανών από τούδε ωνομασμένων ουκ επέλιπε το φύλον (14)

Ούτω λοιπόν ο Ιώσηπος εν συνδυασμώ και προς άλλα δύο χωρία της αρχαιολογίας αυτού δεν επιβεβαιοί απλώς την ιστορικήν ύπαρξιν του

Ιησού Χριστού, αλλά προσεπικυροί και άλλα κεντρικά σημεία της ευαγγελικής ιστορίας, την ιστορικήν δηλαδή ύπαρξιν Ιωάννου «του επιλουμένου Βαπτιστού» και τον υπό του Ηρώδου μαρτυρικών θάνατον αυτού, καθώς και την ιστορικήν ύπαρξιν Ιακώβου του αδελφού του, τον οποίον η ιστορία της πρώτης χριστιανικής εκκλησίας παρουσιάζει ως ένα εκ των δοκούντων στύλων είναι. Και αν δ' έτι δεν ηθέλομεν λάβει ουδαμώς υπόψη το περί Ιησού Χριστού ειδικόν χωρίον του Ιωσήπου, θα ήρκουν τα περί Ιωάννου και Ιακώβου ομιλούντα χωρία να χρησιμεύσωσιν ως μαρτυρία και περί του Ιησού και των Μεσσιανικών αυτού αξιώσεων.

- Μαρτυρίας περί του Ιησού Χριστού έχομεν και εκ της Ραββινικής φιλολογίας (15) και μάλιστα εκ του Ταλμούδ (16).

Εις το Ταλμούδ γίνεται λόγος περί θαυμασιών ίάσεων, τας οποίας εν ονόματι του Ιησού Χριστού επετέλεσαν Ιάκωβος τις, τον οποίον, χριστιανόν όντα, εγνώρισεν εν Σεπφώριδι

Της Γαλιλαίας ο ραββίνος Ελιέζερ· ωσαύτως περί προτάσεως γενομένης υπό χριστιανού τίνος εις ανεψιόν ονομαστού ραββίνου, όστις είχε δηχθή υπό όφεως, του να θεραπεύση τούτον δια της επικλήσεως του ονόματος του Χριστού· και περί δικαστού τινός, υπό των Ρωμαίων διωρισμένου, προφανώς χριστιανού, όστις εις τον περί της πατρικής κληρονομιάς προς την αδελφήν αυτού διαφερόμενον ραββίνον Γαμαλιήλ Β' επέδειξε το χωρίον του Ματθαίου, εν ω λέγεται, ότι ο Χριστός « ουκ ήλθε καταλύσαι τον νόμον, αλλά πληρώσαι» (17)

Αι αφηγήσεις αύται του Ταλμούδ ενέχουσιν αρκούντως σοβαράν σημασίαν, διότι πάσαι ανάγονται εις τα τέλη του πρώτου και αρχάς του δευτέρου αιώνος. Ο ραββίνος Ελιεζέρ, προς ον σχετίζεται η πρώτη αφήγησις, είνε γυναικάδελφος, άρα δε και σύγχρονος του Ραββίνου Γαμαλιήλ του Β', εις ον αφορά η Τρίτη αφήγησις. Είνε σε ο Γαμαλιήλ ούτος εγγονός Γαμαλιήλ του Α', όστις ετιμωρήθη περί το 70 μ.χ, ως συμμέτοχος της επαναστάσεως. Δηλαδή αι αφηγήσεις αύται αναφέρονται εις χρόνους συμπίπτοντας μεταξύ του 90 και 110 μ.χ. Η δε είδησις της δευτέρας αφηγήσεως συμπίπτει περίπου προς το έτος 130 μ.χ. Ούτως οι κατ' αυτά τα τέλη του πρώτου αιώνως ακμάσαντες ραββίνοι γνωρίζουσι το πρόσωπον του Ιησού Χριστού, τινές δ' εξ αυτών και αγαθά περί αυτού εφρόνουσιν.

Υπάρχει όμως και η περι Ιησού Χριστού εχθρική Ιουδαϊκή παράδοση (18), η εις μεταγενέστερους πως χρόνους αναγομένη και εν τη οποία δια συκοφαντικών υπαινιγμών και χαρακτηρισμών κατεβλήθη

φροντίς, ίνα διασύρθη και εξευτιλισθή ο Ιησούς Χριστός. Κατά την παράδοσιν ταύτην ο Ιησούς Χριστός εγεννήθη ουχί δια νομίμου γάμου, αλλ' εκ πορνείας, καθώς λέγουσιν οι πρεσβύτεροι του λαού των Ιουδαίων εις τα Acta Pilati (19). Η Γεμάρα μνημονεύει της εν τω ιερών συνδιαλέξεως του Ιησού, ότε ήτο δωδεκαετής, της οποίας όμως διαστρέφει τον χαρακτήρα, παρουσιάζασα αυτήν ως πράξιν υπερβαλλόντως ασεβή προς τους πρεσβυτέρους (20). Ωσαύτος κατά το Ταλμούδ ο Ιησούς εξέμαθε την μαγείαν εν Αιγύπτω πλησίον του διδασκάλου του Ραββίνου Josua και κατέστη ούτω μάγος, διαφθορεύς και γόης των Ισραηλιτών (21). Δια της μαγείας ταύτης και των γοητειών του Ο Ιησούς διέφθειρε τον λαόν και εποίει σημεία, τα οποία απέδιδεν εις ευατόν, ωσει προήρχοντο εκ της ίδιας του δυνάμεως (22). Το αποτέλεσμα ήτο την παραμονήν του Πάσχα να τιμωρηθή, διότι είχεν επιδοθεί εις την μαγείαν και τας γοητείας και διότι διήγειρε τον Ισραηλιτικόν λαόν εις το να αγκολπωθή θρησκείαν ξένην. Επειδή δε η διαγωγή του υπήρξεν αδικαιολόγητος, τον εσταύρωσαν την παραμονήν του πάσχα (23), εκτελεσθείσης της αποφάσεως υπό του Ποντίου Πιλάτου του Ιησού άγοντος το 33 έτος της ηλικίας αύτου (24).

Τοιουτρόπως η Ιουδαϊκή παράδοσις, η εν τω Ταλμούδ περιωθεισα, μαρτυρεί μεν εξ ενός περί της ιστορικής υπάρξεως του Ιησού Χριστού, υπεμφαίνει δε εξ άλλου την εκτός γάμου εκ γυναικός μη συνεζευγμένης ανδρί γέννησιν αυτού, καθώς και ολόκληρον την θαυματουργόν του δράσιν. Δεν αρνείται η Ιουδαϊκή παράδοσις, ότι ο Ιησούς Χριστός διενήργει θεραπείας, αλλ' αποδίδει ταύτας εις την παρέμβασιν δυνάμεων πονηρών και επαναλαμβάνει περί των θαυμάτων ό,τι και οι επί των ημερών του Ιησού πρεσβύτεροι του λαού και Φαρισαίοι, οίτινες διετείνοντο, ότι ο Ιησούς « εν τω αρχόντι των δαιμονίων εκβάλλει τα δαιμόνια» (25).

β') Μαρυρίαί εθνικών συγγραφέων.

- Εκ των μαρτυριών τούτων πρώτην παραθέτομεν την μαρτυρίαν του Τακίτου, ολιγόστιχον και οιονεί επιγραμματικήν. Ομιλεί περί της πυρκαϊάς της Ρώμης και περί του διωμού, τον οποίον εκ της αφορμής ταύτης εκήρυξεν ο Νέρων κατά των Χριστιανών. Δηλαδή ομιλεί περί γεγονότος επισυμβάντος μόλις τριάκοντα έτη μετά τον θάνατον του Ιησού! Το χωρίον τούτο του Τακίτου κατ' ελευθέραν αλλά πιστήν μετάφρασιν έχει ως εξής:

Η κοινή γνώμη κατηγορεί τον Νέρωνα ως αυτουργόν της πυρκαϊάς. Δια να κατασιγάση δε τους θρύλους τούτους ο Νέρων υπέδειξεν άλλους ως ενόχους και επέβαλλε πρωτοφανείς και μετά πολλής σκέψεως επινενοημένας ποινάς εις εκείνους, τους οποίους δια τα βδελυρά των κρύφια έργα εμίσων και κοινώς χριστιανούς εκάλουν. Δημιουργός του ονόματος υπήρξεν ο Χριστός, όστις επί της αυτοκρατορίας του Τιβερίου υπό του πραίτωρος Ποντίου Πιλάτου εις τιμωρίαν παρεδόθη. Καταπνιγείσα κατ' αρχάς η βδελυρά αυτή δεισιδαιμονία κατεπλημμύρισε πάλιν ουχί μόνον την Ιουδαίαν, ήτις υπήρξεν ο Χριστός, όστις επί της αυτοκρατορίας του Τιβερίου υπό του πραίτωρος Ποντίου Πιλάτου εις τιμωρίαν παρεδοθή. Καταπνιγείσα κατ' αρχάς η βδελυρά αυτή δεισιδαιμονία κατεπλημμύρισε πάλιν ουχί μόνον την Ιουδαίαν, ήτις υπήρξεν η κοιτίς του κακού τούτου, αλλά και αυτήν την πόλιν (την Ρώμην). Ήρχισαν λοιπόν το πρώτον να συλλαμβάνωσιν εκείνους, οίτινες ωμολγούντο ως χριστιανοί. Έπειτα δε τη υποδείξει τούτων πληθύς υπερμεγέθης προώπων συνελήφθη (26).

Τοιουτρόπως ο Τάκιτος πληροφορεί ημάς αφ' ενός μεν περί του έτους, καθ' ο απέθανεν ο Ιησούς Χριστός επιβεβαιών εν τούτω πλήρως την ευαγγελικήν ιστορίαν, αφ' ετέρου δε μαρτυρεί περί της ραγδαίας επικρατήσεως και εξαπλώσεως της νέας θρησκείας.

- Σύγχρονος σχεδόν τω Τακίτω υπήρξεν ο Σουετώνιος, όστις το περί των δώδεκα αυτοκρατόρων (από του Αυγούστου μέχρι του Δομητιανού) έργον αυτού συνέγραψε μεταξύ των έτων 110-120. Αναφέρει δ' ούτος, ότι μεταξύ των Ιουδαίων μεγάλη εσημειώθη ταραχή εξ αιτίας του Χριστού και ότι δι' αυτό ο αυτοκράτωρ Κλαύδιος εξεδίωξεν αυτούς από της Ρώμης (27). Το γεγονός τούτο δηλαδή εσημειώθη μόλις είκοσιν έτη μετά το δράμα του Γολγοθά.

Αλλαχού πάλιν ο Σουετώνιος αναφέρει περί των χριστιανών, ότι εδιώχθησαν υπό του Νέρωνος λόγω των κακών των δεισιδαιμονιών (28).

- Αναντιρρήτως σπουδαιότερα είνε επιστολή τις, την οποίαν ο Πλίνιος ο νεώτερος διοικητής της Βιθυνίας, σύγχρονος δε του Τακίτου και του Σουετωνίου, έγγραψε προς τον αυτοκράτορα Τραϊανόν (29). Εξ αυτής πληροφορούμεθα περί των προόδων και των κατακτήσεων, τας οποίας εν Βιθυνία είχε σημειώσει η νέα πίστις εβδομήκοντα περίπου έτη μετά τον θάνατο του Ιησού. Εν τη προσπάθεια του να περισυλλέξη πληροφορίας ακριβείς περί των χριστιανών προέβη ο Πλίνιος εις επιμόνους ερεύνας και ανακρίσεις, το πόρισμα των οποίων υπέβαλλεν εγγρά-

φως εις τον αυτοκράτορα Τραϊανόν δι' επιστολής του προς αυτόν. Πληροφορείται δε δι' αυτής ο αυτοκράτωρ, ότι ουδέν το αξιόποινον ανεκαλύφθη εις τους οπαδούς της νεοφανεΐσης θρησκείας. Συνήρχοντο μόνον ούτοι καθ' ωρισμένην ημέραν προ της ανατολής του ηλίου και ανέπεμπον ύμνον προς τον Χριστόν ως εις Θεόν. Ουδείς όμως θα ηδύνατο να κατηγορήση αυτούς δι' έκλημα τι ή δι άλλην τινά αισχράν πράξιν η απάτην η αθέτησιν κυρίως παρεκίνησε τον Ρωμαίον έπαρχον να εξετάση το πράγμα, ήτο ο υπερβάλλον αριθμός των οπαδών της δεισιδαιμονίας ταύτης. «Δεν απέμεινε, λέγει, πόλις ή κώμη ή και αγρός ακόμη, εις τον οποίον να μη εισέδυσσε το μόλυσμα αυτής. Οι ναοί των θεών μας ηρημώθησαν και από μακρού ήδη χρόνου δεν προσφέρονται πλέον θυσίαι εις αυτούς».

- Ο Ιουστίνος (30) και ο Τερτυλλιανός (31) βεβαιούσιν, ότι υπήρχον εν τοις αρχείοις της Ρώμης δύο επίσημοι εκθέσεις του Ποντίου Πιλάτου αναφέροντος τα της καταδίκης και σταυρώσεως του Ιησού χριστού. Δεν φαίνεται πιθανόν οι δυο ούτοι απολογήται να είδον ιδίοις όμμασθ τα έγγραφα ταύτα, αλλ' ίσως ήκουσαν να γίνεται λόγος περι αυτών ή και υπέθετον απλώς, ότι έπρεπε να υπάρχωσι τοιαύται αναφοραί επίσημοι. Πάντως τα έγγραφα ταύτα, εάν πράγματι υπήρχον, δέον να διακριθώσιν των μετέπειτα κυκλοφορήσαντων αποκρύφων υπό τον τίτλο Acta Pilati και Επιστολή Πιλάτου προς τον αυτοκράτορα Κλαύδιον, άτινα αποτελούσι ψευδεπιγράφους συγγραφάς, εν αις εκδηλούνται απλώς απόπειρα προς ανασύνθεσιν των εγγράφων εκείνων (32).

- Δεν θα έπρεπε ωσαυτως ν' αντιπαρέλθωμεν και την μαρτυρίαν των εθνικών εκείνων συγγραφέων του β' αιώνος, οίτινες επέκριναν τον Ιησούν. Ούτοι υπήρξαν ο νεοπυθαγόριος Νουμήνιος (πρώτον ήμισυ του Β' αιώνος), ο σύγχρονος αυτού Φλέγων, δούλος απελεύθερος του Αδριανού, ο εκλεκτικός Γαληνός (δεύτερον ήμισυ του β' αιώνος), μάλιστα δε οι Λουκιανός και Κέλσος. Ούτοι σκώπτουσι τον Ιησούν και εκφράζονται τινες περι αυτού μετά πικράς ειρωνίας και σαρκασμών. Ουδείς όμως διανοείται να αμφισβητήση την ύπαρξιν του. Ο Λουκιανός εν τω περι Περεγρίνου τελευτής έργω του υπαινίττεται τον Ιησούν και ομιλεί περι αυτού ως περι πολύ γνωστού προσώπου, καίπερ προ πολλού θανόντος, καλεί δε αυτόν εσταυρωμένον σοφιστήν, άνθρωπον Εν Παλαιστίνη σταυρωθέντα, μέγαν νομοθέτη των χριστιανών. Ο εκλεκτικός δε Πλατωνικός φιλόσοφος Κέλσος εν τω συγγραμάτι αυτού «Λόγου αληθής», όπερ, καίπερ απολεσθέν, συνάμεθα να ανασυντάξωμεν κατά τας

κυρίας αυτού γραμμής εκ της αναιρέσεως του Ωριγένους, παρουσιάζεται μεν παρέχων πίστις εις τας κατά του Ιησού χονδροειδείς Ιουδαϊκάς μυθοπλασίας (33), και επιζητεί εκφυλιζών τα θαύματα του Ιησού να σκώψη και περιγελάση αυτά, ουδεμίαν όμως διάθεσιν εκδηλοί, όπως αρνηθή την ιστορικήν ύπαρξιν του προσώπου του Ιησού (34).

γ) Μαρτυρία αιρετικών.

Παραλλήλως προς τας εκ του εθνισμού μαρτυρίας περί του Ιησού τάσσει ο De la Boullaye (35) τας μαρτυρίας των κατά τους πρώτους αιώνας του Χριστιανισμού αιρετικών. Πράγματι η μαρτυρία τούτων ορθώς θα εχαρακτηρίζετο ως εξωεκκλησιαστική, δια τούτο δε και δεν θα ηδύνατο να παροραθή. Οι άνθρωποι ούτοι αρκούντως ανεξάρτητοι, μέχρι του σημείου ώστε να αποσυρθώσι της Εκκλησίας, πρωτότυποι, αφού εδημιούργησαν νέαν θεολογίαν και συμπαρέσυραν ικανούς μαθητάς, αρκούντως εγγύς των αρχών του Χριστιανισμού ώστε να δύνανται να εξελέγξωσι τας κεντρικάς τουλάχιστον γραμμής του βίου του Ιησού Χριστού, δεν δύνανται να παραμερισθώσιν ως μάρτυρες της ιστορικής υπάρξεως του Χριστού. Ο Βασιλείδης εν Αλεξανδρεία περί το 120 μ.χ-140 μ.χ εκήρυττεν, ως ο Ουαλεντίνος και Ο Μαρκίων, ότι το σώμα του Χριστού ήτο απλούν φαινόμενον και ότι ο Χριστός ήτο άνθρωπος μόνον κατά δόκησιν. Και ο θάνατος λοιπόν του Ιησού Χριστού, καθώς και η ανάστασις του ήσαν ωσαύτως φαινομενικά και κατά δόκησιν. Εν τούτοις κατά την μαρτυρίαν του Ιππολύτου οι αιρετικοί ούτοι δεν ηρνούντο, ότι όσον αφορά εις τον Σωτήρα, το παν εγένετο, ως εγράφη εις τα ευαγγέλια. Δεν αρνούνται, ότι ο Ιησούς εφάνη εν μέσω των ανθρώπων καθ' ωρισμένην χρονικήν περίοδον και εσημείωσε την κατά τα ευαγγέλια σταδιοδρομίαν, ει και πάντα τα κατ' αυτόν εγένοντο κατά δόκησιν. Και ο μεν Ουαλεντίνος περί το 135-160 αναγνωρίζει την ιστορικήν αξίαν των ευαγγελίων, ο δε Μαρκίων, γεννηθείς τω 85 μ.χ και αποσχισθείς της εν Ρώμη εκκλησίας το 140, παρεποίησε μεν η και εκολώβωσε τας Γραφάς, πλην όμως παρεδέχετο το πάθος και την ανάστασιν του Ιησού, καθώς και το κήρυγμα της σωτηρίας και της δια του σταυρού απολυτρώσεως. Αι μαρτυρίαί λοιπόν των ανθρώπων τούτων καθ' όσον αφορώσιν εις την ύπαρξιν του Ιησού, δεν δύνανται να απολακτισθώσιν ως μη έγκυροι. Διότι άνθρωποι, οι οποίοι απέσεισεν το κύρος της εκκλησίας και εδημιούργησαν ιδίαν κοσμοθεωρίαν, από τι θα ημποδίζοντο ν' απορρίψωσιν

ολοτελώς την περί υπάρξεως του Ιησού παράδοσιν, εάν δεν εύρισκον ταύτην επί απολύτως αδιάσειστων βάσεων εστηριγμένην;

Τοσαύτα και περί της ιστορικής υπάρξεως του Ιησού και των περι αυτής εξωχριστιανικών μαρτυριών.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ.

1. Παρά Row μν. Εργ. Σελ.114.
2. Apologetique σελ.409.
3. H ettinger, ενθ. Ανωτ.
4. Γρ. Παπαμιχαήλ, μν. Εργ. Σελ. 104. Πρβλ. και Πράξεων κδ' 19, ένθα ο Ρωμαίος ηγεμών της Παλαιστίνης Πόρκιος Φήστος εισηγούμενος την κατά του Παύλου κατηγορίαν εις τον βασιλέα Αγρίππαν, ομιλεί περί μεν του Χριστιανισμού ως περί δεισιδαιμονίας τους Ιουδαίους αφορώσης, περί δε του ιδρυτού του Χριστιανισμού ως «περί τινος ιησού τεθνηκότος, ον έφασκεν ο Παύλος ζην».
5. Duplessy μν. Εργ. Σελ.171.
6. Jesuw et 1' histoire, Conference II Paris 1926 σελ. 7. Τας απολογίας ταύτας ο De la Boullaye πολύ ορθώς εξαίρει και δια τον λόγον, ότι προερχόμεναι εκ δφιαφόρων σημείων της καθ' άπασαν την οικουμένην εκκλησίας, ήτοι εκ Συρίας, εξ Ελλάδος, εξ Αλεξανδρείας, εκ Ρώμης δεν αποτελούσι μόνον την ατομικήν μαρτυρίαν των εκκλησιών. Διότι εφ' όσον αι εκκλησίαι αύται απεδέχθησαν και επεδοκίμασαν αυτάς, είνε η πιστή απήχησις των ιδίων των πεποιθήσεων.
7. Ο Φίλων γεννηθείς τω 15-20 προ Χριστού και αποθανών περί το 40 μ.χ. επόμενων ήτο να μη μνημονεύση ουδαμού των περί Ιησού, ου μόνον διότι δεν ήτο ιστορικός συγγραφεύς, αλλά και διότι δεν επρόφθασε καλώς να γνωρίση την περί τον Ιησούν κίνησιν, αποθανών άλλως τε εν χρόνοις, καθ' ους το κατά του Ιησού μίσος των ομοφύλων του ήτο ακόμη άσβεστον, έζων δε και αυτοί οι άρχοντες του έθνους του, οι θανατώσαντες τον Ιησούν.
8. Ο Ιώσηπος εγεννήθη περί το 37 μ.χ και απέθανε μεταξύ του 94 και 100.
9. Πρβλ. L, d. Grandmaison DA ένθ ' αν. Στ. 1296, εν υποσημείώσει.
10. Κατά Κέλσου Ι, 47 και εις τον Ματθαίον Χ,17.
11. Εκκλ. Ιστορ. L, 11.

12. Περί της σιγής ταύτης ίδε Pierre Batiffol, *Le silence de Josephshe εν τω O rpheus et I ' Evangile Paris, 1910, σελ. 4-24.* Τους υπέρ της γνησιότητας του χωρίου, καθώς και τους κατ' αυτής προσαγομένους λόγους ίδε εν Γρηγ. Παπαμιχαήλ μν. Εργ. Σελ.137-143. Την ποικίλην δε βιβλιογραφίαν, ήτις απετελέσθη εκ της περί το χωρίον τούτο ερεύνης και αμφισβητήσεως καθώς και τους συγγραφείς τους ταύτην η εκείνην την γνώμην προκρίναντας, ίδε εν Hettinger *Apologetique* σελ. 410-411.

13. Περί ταύτης πρβλ. G. M. Muller, *Christus in Flavius Josephuw* β' έκδ. 1895 σελ. 31-43.

14. Ιο υδ. 'ρχ.ΧVill 3, 3. Την γνησιότητα του χωρίου του Ιωσήπου υπέστηριξεν ο F.C. Burkitt εν μελέτη υπό των τίτλων *Josephus and Crist δημοσιευθείση εν τοις actes du IVe Congres international d' Histore des religions tenu a Leide du 9 au 13 Septembre 1912, Leide 1913.* Την γνώμην του Burkitt υιοθέτησε και υπεστήριξεν ευφυώς ο A. Harnack (*Derjudische Geschichtsschreiber Josephus und Jesus Christus εν τη Internationale Monatschrift VII, 1913 σελ. 1037 και εξής*), καθώς και ο W. Barnes εν τη *Contemporary Review* του Ιανουαρίου του 1914. Μεταξύ των απόδεχομένων την γνησιότητα ολοκλήρου του χωρίου συγκαταλέγονται ο Hettinger και ο Godet (*conferences Apologeticues III Les miracles σελ.5*). Ωσαύτως και ο Ρενάν δεν αμφισβήτησε την αυθεντικότητα του χωρίου (*Vie de Jesus σελ. Χ εν τη εισαγωγή*).

15. Τα χωρία τα αφορώντα εις τον χριστόν εκ της παλαιάς Ραββινικής φιλολογίας συλλεγέντα το κατ' αρχάς υπό του Heinrich Laible (*Jesus Christmaw im Talmud, Berlin 1891*) ανεδημοσιεύθησαν εν τη αρίστη εκδόσει του travers Herford (*Christianity in Talmud and Midrash, London 1903*). Μετά τούτον ο Arnold Meyer εν τω *Handbuch zu den N. T Apokryphen* του E. Hennecke (*Tubingen 1904 σελ.51*), εν τη μελέτη αυτού *Jesus im Talmud* περισυνέλεξε τα εν τω Ταλμούδ σημειούμενα εν σχέσει προς τον Ιησούν χριστόν επεισόδια.

16. Το Ταλμούδ αποτελεί συλλογήν ογκώδη, της οποίας τα διάφορα τμήματα συνεγράφησαν διαδοχικώς εις την Αραμαϊκήν μεταξύ της εποχής, καθ' ην έζη ο Κύριος και του τέλους του ε' αιώνως. Αποτελείται εκ δύο μερών ήτοι της Μίσχνας= επανάληψις (του Μωσ. Νόμου) περατωθείσης περί το 220, και της Γεμάρας ήτις τυγχάνει ειδός τι υπομνήματος εις την Μίσχναν.

17. Γ. Παπαμιχαήλ, μν. Εργ. Δελ. 153-154.

18. Ίδε παρά H ettinger, *Apologeticue* σελ. 413- 415.

19. Πρβλ. Testam, Τόμ. Ι, σελ. 526. Κατονομάζεται δ' εν τη Γεμάρα (Gemara Sanhedrin) και εν τοις Sohabbath της Βαβυλώνος και το όνομα του πατρός του Ιησού, όστις ήτο στρατιώτης τις Πανθήρας ονόματι. Ίσως το όνομα τούτο προέρχεται εκ παραφθοράς της ελληνικής λέξεως Παρθένος. Δηλούται εν τούτοις εν τω Ταλμούδ και το όνομα της μητρός του Ιησού. Και αλλαχού μεν η μήτηρ του Ιησού ονομάζεται Stada, αλλαχού δε Miriam αποδιδομένου εις αυτήν και του επαγγέλματος της κομμώτριας. Τούτο δε πιθανώτατα λόγω συγχήσεως της Μαρίας της μητρός του Ιησού προς την Μαρίαν την Μαγδαληνήν και λόγω παρερμηνείας της λέξεως Μαγδαλαάχ (= Μαγδαληνή, η εκ Μαγδάλων καταγομένη) ως σημαίνουσης ό,τι και η λέξις μεγαδδελάχ (=κομμώτρια). Πρβλ. Herford παρά Couchud, Le mystere.. σελ.33.

20. M assecheth galla Schoettgen, Horae Hebraicae. II, 696.

21. Gemara Sanhedrin fol. 107.

22. Tract. Schabbat. Fol. 104.

23. Sanhedrin fol. 43.

24. Πληρεστέρας λεπτομέρειας ίδε εν R. Herford, Christianity in Talmud and Midrash, 1904 και του αυτού άρθρον Christ in Jewish literature εν Hastings Dictionary of Christ and the Gospels II 876- 878; W. Bauer, Daw Leben Jesu im Zeitalter der neutestamentlichen Apokryphen σελ. 452-486.

25. Η κατά του Κυρίου, ζώντος ήδη αυτού, αρξαμένη να δημιουργήται υπό των Γραμματέων και Φαρισαίων Ιουδαϊκή μυθοπλασία ηυξήθη κατ' ολίγον δια νέων προσθήκων συνεχισθείσα και μετά τον σταυρικόν θάνατον του Κυρίου. Εντεύθεν και ο Ιουστίνος περί τα μέσα του δευτέρου αιώνος κατηγορεί τους άρχοντας των Ιουδαίων, διότι προσεπαθούν να κυκλοφορήσωσι καθ' άπαντα τον κόσμον βλασφημίας κατά του Ιησού (Διάλογος προς Τρύφωνα η' 117). Τα πρώτα στοιχεία της μυθιστορίας ταύτης, καταγραφέντα, ως είρηται, εις το Ταλμούδ, παρουσιάσθησαν εν τέλει συμπεπληρωμένα εν τω κατά τον ένατο αιώνα γνωστώ κατά τας κυρίας αυτού γραμμάς εις τον Αγοβάρδον της Λυών (830 μ.χ) έργω Toledo-th Jeschu (=γενεαλογία του Ιησού), το οποίον προκάλεσε θόρυβον τινά διαρκούντος του μεσσαίωνος και ολίγον μετ' αυτόν. Αρχομένου του παρόντος αιώνος ο Γερμανοεβραίος Σαμουήλ Kraush επανεξέδωκεν αυτό υπό τον τίτλον: Das Leben Jesu nach judischen Quellen, 1902. Α ι εν τω ευτελεί τούτω λιβέλλω αναγραφόμεναι συκοφαντικά και εν πολλοίς γελοία μυθοπλαστικά εχαρακτηρίσθησαν υπό του Meyer ως « έκρηξις τα-

πεινού φανατισμού, εμπαθούς σαρκασμού και χονδροειδούς φαντασίας». Αναίρεσιν των περί Ιησού μυθευμάτων του Ταλμούδ, των ενσωματωθέντων και εν τω περί ου ήδη ο λόγος έργω, εδημοσίευσεν ο καθηγητής Η. Laible εν τω έργω αυτού *Jesus Christus im Talmud* 1891 (β α εκδ. 1900).

26. Tacit. Annal. XV, 38, 44 του Τακίτου το έργον εδημοσιεύθη μεταξύ του 115 και 117 μ.Χ, περιλαμβάνει δε τα γεγονότα της βασιλείας των αυτοκρατόρων Τιβερίου, Καλιγούλα, Κλαυδίου και Νερώνος.

27. Vita Claud. C. XXV: «*Judaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Romae expulist*». Ότι δε υπό το όνομα Chrestus νοεί Ο Σουετώνιος τον Ιησούν Χριστόν, είνε αναμφισβήτητον, ως ορθώς παρατηρεί ο Γ. Παπαμιχαήλ (μν. Εργ. Σελ. 17-18). Εάν επρόκειτο περί προσώπου τινός αγνώστου εις τον συγγραφέα, ασφαλώς θα ετίθετο μετά του ονόματος και η αόριστος αντωνυμία (*Chresto quodam, Χ ρηστού τινός*) Η παράλειψις λοιπόν της αορίστου αντωνυμίας αποδικνύει, ότι ο Ιησούς Χριστός ήτο πρόσωπον λίαν γνωστόν και εις τον Σουετώνιον και εις τους εθνικούς, Ο Σουετώνιος μετεχειρίσθη το οικειώτερον και ευληπτότερον όνομα Chrestus ή Χρηστός.

28. «*Christiani genus hominum supersitionis novae et maleficae*» (Vita Neron. XVI).

29. Plin. Epist. X, XCVI. Συνεγράφη περί το 112.

30. Α' Απολογία 35 και 48.

31. Apolog. V 21.

32. Πρβλ. Brunet, *Les evangiles apocryphs traduits et annotes* εκδ. β' σελ. 215-273 Tishendorf, *Evangelia apocrypha*, 1835 σελ. 413-426 Thilo, *Codex apocryphus Novi Testamenti*, Τόμ, Α' σελ. 801-803.

33. Ωριγένους, Κατά Κέλσου 11 10.

34. Πρβλ. Fillion, Vie.. σελ. 24-25. De la Boullaye εθν' αν. σελ. 4 Υπάρχει και επιστολή τις Συριακή του Μαρά προς τον υιόν αυτού Σεραπίωνα, περί ης ίδε εν Γρ. Παπαμιχαήλ μν. Εργ. Σελ. 108-110. Ταύτην ο Hettinger τάσσει μετά της αλληλογραφίας του Ιησού και του Αβγάρου βασιλέως της Εδέσσης εις τας αμφιβόλους μαρτυρίας (Apologeticue σελ. 419).

35. Ενθ' άνωτ. Σελ. 8.